

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
БАНДУСА Вячеслава Олексійовича
«Науковий доробок професора В. О. Добровольського (1884–1963) в галузі
матеріалознавства та загального машинознавства»
за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Творча спадщина В. О. Добровольського стала визначним етапом у становленні українського машинобудування і матеріалознавства. Дослідження результатів наукової, освітньо-педагогічної та організаційної діяльності вченого має важливе значення для історії науки й техніки та сприяє формуванню глибокого розуміння шляхів становлення й перспектив розвитку вітчизняного машинобудування та матеріалознавства. Незважаючи на внесок вченого у розвиток теоретичних і практичних основ українського машинобудування та матеріалознавства першої половини – середини ХХ ст., у сучасній науковій літературі відсутнє ґрунтовне дослідження його життя, професійної діяльності, наукової спадщини та її місця в розвитку машинобудування і матеріалознавства в Україні. Відсутність в історіографії значних напрацювань щодо особливостей педагогічної роботи В. О. Добровольського, організації наукової школи та її інтелектуального доробку унеможливорює реконструкцію історії вітчизняної освіти й науки та виявлення сучасних тенденцій у цих сферах. Усе це зумовлює актуальність рецензованого дисертаційного дослідження.

Актуалізує дослідження і те, що дисертація виконана відповідно до загального напрямку наукових досліджень Одеського національного політехнічного університету і є складовою науково-дослідної теми: «Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства в науково-технічній діяльності півдня України: ретроспективний 26 аналіз і сучасні реалії» (номер державної реєстрації 0117U003151) (с.25)

В.О. Бандус вдало визначив наукову новизну досліджуваної проблеми. При постановці завдань дослідження було враховано сучасний стан і рівень наукової розробки теми. Поставлені завдання орієнтовані на різнобічний аналіз предмета дисертаційної роботи, на заглиблення в суть основних її проблем, на можливість широких наукових узагальнень. Новизна підтверджується аналізом дисертації, відповідає зазначеним у ній положенням і є цілком обґрунтованою. До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне:

– охарактеризовано діяльність В. О. Добровольського як організатора галузевої технічної освіти та керівника декількох науково-освітніх інституцій; визначено вагомість його наукового доробку для розвитку вітчизняного машинобудування та матеріалознавства; – запропоновано періодизацію творчого шляху В. О. Добровольського, яка розроблена відповідно до основних етапів професійної діяльності вченого; – доведено

функціонування одеської наукової школи машинобудування і матеріалознавства; – встановлено, що наукова школа в галузі машинобудування і матеріалознавства, заснована В. О. Добровольським, формувала особливу наукову атмосферу, що сприяла появі інноваційних технічних рішень, забезпечувала сталий розвиток української науки та збереження наукових традицій.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Вимоги щодо структури та обсягу дисертаційної роботи витримані відповідно до нормативних положень. Не викликає заперечень визначена автором структура дослідження, яка включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатків. Структура відповідає меті і завданням, а саме: «проведення комплексного історико-наукового аналізу діяльності професора В. О. Добровольського, дослідження його професійної, наукової, педагогічної та організаційної спадщини в становленні й розвитку українського машинобудування початку – середини ХХ ст.» (с.26).

Загальний обсяг роботи становить 355 сторінок, основний текст роботи викладено на 199 сторінках; список використаних джерел – 541 найменування; 29 додатків. Розділи логічно пов'язані між собою та відповідають меті дослідження й науково-дослідницьким завданням.

У **вступі** дисертант логічно й послідовно обґрунтував актуальність теми, а також окреслив об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження. Чітко сформульовані мета і завдання дослідження, описано зв'язок дисертації з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри, приведена апробація дисертаційної роботи, а також вказані публікації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості встановити закономірності розвитку машинобудування у першій половині – середині ХХ ст. Отримані й обґрунтовані теоретичні висновки роботи можуть застосовуватися при дослідженні історії вітчизняного машинобудування і матеріалознавства як складової частини історії науки й техніки. Результати дисертаційного дослідження можуть сприяти популяризації здобутків українців у розвитку світової науки; використовуватися у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Історія науки й техніки», «Деталі машин», «Історія України», «Краєзнавство»; при підготовці спеціальних праць і довідників з історії галузевої науки, історіографічних, бібліографічних, енциклопедичних видань. (с.29)

У першому розділі – **«Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження»**, дисертантом проаналізовано стан наукової розробки та джерельної бази теми, окреслено методологічні основи дослідження. Використання широкого кола літератури засвідчує добру обізнаність з напрацюваннями попередників. Позитивно, що діяльність В. О. Добровольського розглядалася на тлі епохи та загального розвитку науки і техніки, що і зумовило використання не лише праць, що безпосередньо стосуються життя та діяльності науковця, але й робіт з історії розвитку наукових напрямків, які знаходилися у сфері інтересів Віктора Опанасовича (с.33). Історіографічна база дослідження з урахуванням предметно-

тематичного спрямування цілком логічно поділена автором на декілька груп. Автор виділяє характерні риси історіографії того чи іншого періоду, методологічні підходи, які використовувалися дослідниками, робить справедливий висновок про визнання радянськими дослідниками таланту та високого професійного рівня вченого, проте без спроб глибокого аналізу його творчого, педагогічного чи організаційного доробку (с. 40), що не дозволило формуванню цілісної картини життя й діяльності В.О. Добровольського.

Стосовно сучасної української історіографії зроблено справедливий висновок, що вона не нараховує значної кількості публікацій, але сформувала об'єктивний образ науковця, порівняно з минулою епохою (с.41). У цілому, незважаючи на поглиблення наукового інтересу до постаті В.О. Добровольського та зростання загальної кількості публікацій, присвячених аналізу різних сторін життя й діяльності науковця, ґрунтовний аналіз його наукової, педагогічної й організаційної спадщини в сучасній історичній літературі відсутній (с.44)

Джерельна база дослідження (п.1.2) представлена різноманітними документами: 1) архівними (Держархів Одеської області, архіви Одеського національного політехнічного університету та Одеської національної академії харчових технологій); 2) опублікованими збірниками офіційних документів; 3) науковими працями та виданнями навчального характеру В. О. Добровольського, що стали основним джерелом для характеристики інтелектуальної діяльності вченого; 4) музейними колекціями; 5) особовими (переважно, мемуарами); 6) усно-історичними, – що уможливило розкриття теми під різними кутами зору з достатньою фактографічною насиченістю і аргументованою доказовістю.

Методологічний арсенал дисертації охарактеризований у п.1.3 і є достатнім для розкриття заявленої теми.

Другий розділ «життя та педагогічна діяльність В. О. Добровольського» (С.63) присвячений аналізу різних факторів, які формували особистість вченого. Дисертант охарактеризував не лише вплив родини, а й міста, де народився і жив В.О. Добровольський, переконливо показав, що з дитинства Віктор Опанасович був пов'язаний із залізничним транспортом, який у подальшому стане одним із основних об'єктів його наукового інтересу (с. 64).

Детальне дослідження оточення та міжособистісних зв'язків В.О. Добровольського в ХТІ (с.68-74) та інших навчальних закладах дозволили зробити висновок про те, що становлення Віктора Опанасовича як науковця включало декілька етапів його життя, починаючи з дитинства, сім'ї, інституту, навчання у видатних учителів і закінчуючи його діяльністю на посадах інженера-конструктора. Цілком логічно, що поєднання усіх охарактеризованих чинників сформували у підсумку характер та наукові інтереси майбутнього науковця як одного із провідних українських учених в галузі машинобудування (с.80).

Велика увага в дисертації приділяється організаційній, освітянській

та громадській діяльності В. О. Добровольського в різні періоди його життя. Автор намагається реконструювати моральну атмосферу, в якій вченому довелося працювати у 1920-1930-ті роки, коли колеги і навіть друзі писали один на одного доноси. Використовуючи для аналізу метод правової аналогії, дисертант припускає, що В. О. Добровольського звинувачували в контрреволюційній діяльності, шкідництві на виробництві, агітації проти СРСР або шпигунстві на користь іноземної країни, а також встановлює, що загалом вчений провів у в'язниці не менше 6–7 місяців (с.84).

У роботі системно розкрито організаційний талант В. О. Добровольського, переконливо доведено, що саме завдяки власній концепції технічного навчання її керівника ОПІ у післявоєнний час перетворився на один із провідних центрів технічної освіти України. Крім матеріальної бази, вдалося упорядкувати й оновити навчальні програми, систематизувати напрями підготовки спеціалістів відповідно до потреб часу, встановити міцні зв'язки з виробництвом, вирішити проблему підготовки молодих науковців. Автор також аналізує причини, що стримували проведення модернізації лабораторій та приміщень (с.96), методи, якими було вирішено проблему повернення та закріплення в ОПІ колишніх викладачів, аспірантів, а також залучення нових співробітників.

Дослідник спеціально зосередив увагу на ґрунтовну роботу В. О. Добровольського над найбільш близьким йому курсом, що складав основу всіх машинобудівних дисциплін – «Деталі машин», який він викладав упродовж усієї своєї роботи в ОПІ. Дисертант доводить, що саме завдяки великому практичному досвіду роботи, в умовах недостатнього забезпечення навчальною літературою наприкінці 20-х рр. ХХ ст., науковець зміг підготувати підручник, який перевидавався сім разів, а студенти отримали можливість ґрунтовно вивчати дисципліну. З часом його використання набуло всесоюзного характеру. Крім того, цей підручник став першим україномовним виданням, що сприяло формуванню нової української наукової термінології (с.114).

У розділі 3 – **«Аналіз наукової та педагогічної спадщини В. О. Добровольського»**, виділено і охарактеризовано етапи наукової діяльності В. О. Добровольського та основні напрямки його наукових пошуків (с.129)

Важливим результатом дослідження Бандуса В.О. стало встановлення загального творчого доробку В. О. Добровольського (160 праць, серед яких 9 монографій, 30 авторських і колективних підручників та довідників). Позитивно, що за результатами аналізу його наукової спадщини було розроблено періодизацію наукової діяльності вченого, яка обрамлена у 4 етапи. Аргументовано окреслено напрямки досліджень на кожному із етапів та фактори впливу на ці роботи вітчизняних наукових тенденцій.

Аналізуючи наукову школу професора В. О. Добровольського, дисертант виділяє ознаки наукової школи, характеризує умови, що необхідні для започаткування наукової школи. Це дало йому можливість вірно виділити характерні риси наукового об'єднання, започаткованого Віктором Опанасовичем, що стали визначальними рисами не лише творчості вченого,

але і його учнів та послідовників (с.167). У дисертації переконливо доведено унікальність наукової школи професора В.О. Добровольського та обґрунтовано чинники, що зумовили цю унікальність. Серед них названі неформальний характер її організації, поступове зростання та поширення її локалізації з ОПІ на інші заклади вищої освіти (С.214). Позитивно, що автор виділяє нові напрями досліджень у машинобудуванні, що започатковані представниками саме наукової школи В. О. Добровольського.

У дисертації переконливо доведено, що представники науково-технічної школи професора В. О. Добровольського одночасно з інтенсивною творчою діяльністю активно займалися вихованням наступних поколінь науковців. Учні вченого стали керівниками й організаторами дочірніх наукових шкіл та напрямків досліджень, надавши науково-технічній школі Віктора Опанасовича багаторівневого характеру. Представники другого покоління наукової школи розпочали підготовку третьої генерації учнів В. О. Добровольського, зберігаючи спадкоємність наукових традицій як запоруку прогресивного розвитку української технічної науки (С.214).

Дисертація містить цікаві і пізнавальні додатки, які ілюструють наукові здобутки В.О. Добровольського, підсилюють сприйняття тексту. Особливо цінними, на мій погляд, є Додатки Щ та Ю, в якому зібрано бібліографію наукових праць дослідника. Цікавим є також інтерв'ю з представником другого покоління наукової школи В. О. Добровольського, доктором технічних наук, професором Семенюком Володимиром Федоровичем, подане у Додатку Ш.

Відзначаючи позитивні сторони дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі **зауваження і побажання**.

1. У списку літератури не відокремлено джерельну базу від літератури, що не відповідає вимогам до оформлення списку використаних джерел в дисертації;
2. Позитивно, що дисертант використовує для дослідження здобутки соціальної психології, зокрема соціальнопсихологічний підхід. Але не зрозуміло, за допомогою якого саме методу чи методів проводилося анонсоване: «За допомогою *цього* методу встановлено роль і місце системи суспільних відносин (економічних, політичних) у формуванні особистих соціальних властивостей, якостей, рис характеру вченого» (с.56). Соціальна психологія використовує дві групи методів – методи збору інформації та методи їх опрацювання;
3. Там же (с.56) зазначено, що автор використав психологічні підходи, а саме номотетичний та ідеографічний (описовий). Зауважимо, що їх використання повинно бути у значній мірі обґрунтовано. Пропоновані ідеографічні інтерпретації повинні піддаватися перевірці, передачі і мати високу прогностичну силу. Така методика досить продуктивна в діагностиці і консультуванні, *наскільки вона продуктивна для історичного дослідження? Як дисертант адаптував її для свого аналізу?* Автор сам зазначає, що у нього наявні лише два інтерв'ю і незначна кількість еґо-документів. А перейти до номотетичного аналізу (після ідеографічного)

можна, якщо узагальнити результати по багатьом досліджуваним, оскільки вони проводять узагальнення специфічних особливостей окремих осіб, визначають середнє арифметичне і потім порівнюють кожен нову особистість, що вивчається, з цим «середнім».

4. Цікаво було б простежити закордонні зв'язки, комунікацію В.О. Добровольського з представниками відомих наукових центрів. Він знав іноземні мови, перекладав тексти багатьох зарубіжних авторів, аналізував їхні погляди, зокрема в підручнику «Деталі машин», про що згадується в тексті дисертації. Це непростий період, але комунікація продовжувалася, зокрема на міжнародних конференціях, було налагоджено обмін науковими виданнями. Чи використовувався доробок вченого західними науковцями та у виробництві за кордоном?
5. Автор детально аналізує роботи Добровольського В.О., присвячені дослідженню ремінних передач та переваг їхнього використанні на виробництві, у тому числі й монографію (с.138), яка стала логічним підсумком багаторічних досліджень вченого. Цікаво було б простежити, як впроваджувалися на виробництві ці дослідження. Якими були взаємини винахідника і виробника, якою була реакція на ці дослідження. Зауважимо, що в дисертації такі взаємини вдало і ґрунтовно проаналізовано стосовно вивчення голчастих підшипників, парових машин, двигунів і установок.
6. Дисертант у висновку відзначає (с.217), що «вчений **вдало** вирішив питання щодо досліджень та вдосконалення елементів пасових передач, **парових машин**, голчастих підшипників, землечерпальних машин й снарядів». А з тексту дисертації випливає, що саме **парові двигуни** і не знайшли застосування через низку факторів, що і стало вагомою причиною припинення дослідження цієї теми (с.142,143).
7. У цілому не заперечуючи проти застосування методу історичної аналогії, визначаючи звинувачення, які інкримінувалися професору Добровольському у 1927 р., а потім і в 1928 та 1929 рр., зауважу, що без документів не варто стверджувати, що це «негативно впливало на все наступне життя науковця» (с.86). Він, на відміну від багатьох репресованих вчених, не просто продовжив роботу в Інституті, а у післявоєнні роки очолював його тривалий час. Такі висновки варто глибше аргументувати і аналізувати. Багатьом вченим для того, щоб просто мати можливість працювати, не на керівних посадах, доводилося співпрацювати з органами.
8. Аналізуючи співпрацю Віктора Опанасовича з виробництвом, зокрема, запровадження двосторонніх договорів з підприємствами, зазначається, що це на той час була нова форма зв'язку (с.100). Варто було б зазначити, чи це було започатковано саме в ОПІ і тільки для ОПІ, таке собі ноу-хау проф. Добровольського, чи все ж виконувалися вказівки зверху, які були обов'язковими для усієї вищої школи?
9. У п.3.2 не варто було повністю повторювати текст Додатків ЩЗ-4, аналізуючи доробок учнів та представників другого покоління наукової

школи В.О. Добровольського, а зазначити основні напрямки їхніх досліджень;

10. У подальшому слід звернути увагу на орфографію і пунктуацію. У тексті не виділяються прикметникові та дієприслівникові звороти у реченнях, зустрічаються русизми тощо.

Зауваження і рекомендації, висловлені у цьому відгукові, не знижують у цілому позитивного враження від дисертації. Загалом вважаю рецензовану роботу результативною спробою наукового дослідження. Її новизна та наукова вартість, практичне значення не викликають сумнівів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Науковий доробок професора В. О. Добровольського (1884–1963) в галузі матеріалознавства та загального машинознавства», виконана Бандусом В.О., є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням, в якому проведено цілісний історико-науковий аналіз життєвого шляху та творчої спадщини професора В. О. Добровольського. Достовірність наукових положень базується на репрезентативній джерельній базі та ґрунтовному аналізі наукових напрацювань дослідників різних часів.

Основні положення дисертації пройшли достатню апробацію під час обговорення на наукових семінарах та конференціях різного рівня, дозволили ґрунтовно та об'єктивно висвітлити життя і професійну діяльність вченого. Висновки достатньо аргументовані, базуються на узагальненні та критичному підході до опрацювання масиву опублікованих та архівних джерел, а також частково на інтерв'юванні, чого як раз і вимагає всебічне дослідження біографії тієї чи іншої непересічної особистості.

Результати проведеного дослідження та основні положення дисертації викладені у 21 науковій публікації, серед яких п'ять статей у фахових історичних виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України, одна – в іноземному журналі; одна – в електронному виданні; 15 тез доповідей – у збірниках матеріалів наукових конференцій, з яких вісім – у міжнародних. Усі опубліковані роботи одноосібні.

Наявні статті та тези повністю відображають зміст дисертації та відповідають вимогам пункту 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, Затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні Бандуса В. О. «Науковий доробок професора В. О. Добровольського (1884–1963) в галузі матеріалознавства та загального машинознавства» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація В.О. Бандуса виконана на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі висновки науково обґрунтовані й достовірні. У сукупності вони є підсумком всебічного дослідження становлення, основних етапів життя та наукового доробку професора В. О. Добровольського.

За змістовним наповненням, новизною, важливістю наукових результатів дисертаційна робота Бандуса В'ячеслава Олексійовича «Науковий доробок професора В. О. Добровольського (1884–1963) в галузі матеріалознавства та загального машинознавства» відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент

завідувачка кафедри всесвітньої історії
Харківського національного
педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди, професорка,
докторка історичних наук

О.Л. Рябченко

